

ӘДЕБИЯТ САБАҚЛАРЫНДА ИНТЕРАКТИВ МЕТОДЛАРДЫ ПАЙДАЛАНЫҒЫ

И.К.Юсупов – излениўши

Бердақ атындағы Қарақалпақ мәмлекетлик университети

Таянч сўзлар: интерфаол усуллар, поэзия, поэма, образ, ижд, стиль, метод, жанрлар.

Ключевые слова: интерактивных методов, поэзия, поэма, образ, творчество, стиль, метод, жанры.

Key words: interactive methods, poetry, poem, character, creative work, style, method, genres.

Әдебиятты оқытыў барысында интерактив методларды қолланылыў ең керекли методикалық мәселелерден есапланады. Бул мәселе бойынша В.П.Беспалько [1], М.В.Кларин [2], Л.В.Голиш Л.В. [3], Я.Скалова [4], М.Н.Скаткин [5], О.Ю.Богданова [6], К.А.Юсупов [7] хәм басқа алымлар тәрәпинен хәр қыйлы мазмунда пикирлер айтылды. Усы көзқарастан қарақалпақ әдебиятын оқытыў барысында «Маған жуўмақлаўшы сөзди бериң», «6х6х6» технологиясы, ақылый хужим, дебат қусаған интерактив технологияларды қолланыўдың өзгешеликлерине дыққат аўдарамыз. Дәслеп бул методлардың мақсетин, ўазыйпасын, әхмийетин түсиндирип өтейик. «Маған жуўмақлаўшы сөзди бериң» технологиясы А.Дабылов қосықларын оқытыў барысында қолланып, онда оқыўшылар оқыған жерлеринен пикир айтады, ўйренеди хәм пикирлесийге тийкар болады. Пикирлесий барысында уялшақ, аз сөйлейтуғын оқыўшыларды қатнастырыў керек. Оның ушын төмендеги басқышларды әмелге асырыўға туўра келеди: Оқыўшылардан қосықларды оқыў хәм ўйрениў барысында олар ушын қызықлы хәм итибарлы жерлерин табыў керек. Оқыўшы бул шайыр қосықларынан ўзиндилерди бир қағазға жазып алады хәм оның бети көрсетиледи. Қағаздың арқа жағына оқыўшы өзиниң пикирлерин, жуўапларын жазып қояды. Бул пикирге айырым оқыўшылар қарсы болыўы, жақлап пикир билдириўи мүмкин. Топардың өз пикирлери талап етиледі. Келеси сабақта оқыўшылар бул қағазларды алып келеди хәм муғаллим олардың айырымларынан жазғанларын оқыўды сораиды.

Бағдарламада И.Юсуповтың “Ўатан топырағы” поэмасы орын алған. Поэманың мазмуны лирик қахарманның басынан кеширген ўақыялардан ибарат. Бул көркем дәрәтпни «6х6х6» технологиясы менен ўйрениў мақсетке муўапық. Усы усулдың мазмуны оқыўшылардың қатнасында қысқа ўақыт ишинде белгилі бир мәселени қорғаў яки ўйрениў ушын топар ағзаларының пикирин билип алыў технологиясы болып табылады. Топар ағзалары 6 оқыўшыдан алты топарға бөлинип, оқытыўшының тапсырмасы бойынша пикирлеседи, мәселениң бир бөлими ўйрениледі. Жаңа топарларда қатнасканлар хәммени өз исиниң жуўмақлары менен таныстырылады. 6х6х6 усылы–топардың барлық ағзалары “Ўатан топырағы” поэмасын ўйрениў бойынша нәтийжелерин береді. Олардың хәр бири қысқа ўақыт ишинде хәм пикирлейди, хәм баянатшы сыпатында қатнасады. Сабақта 7 хәм 8 ағзадан оқыўшы болған топарларда есапқа алынып, оларды ортаға шығарыў мүмкин. Ўлкен топарлардың ўақтын асырыў зәрүр. Топарлар “Ўатан топырағы” поэмасы бойынша пикирлесийи мүмкин. Сол сыяқлы “Ўатан топырағы” поэмасы бойынша 6х6х6 усылы қолланылса сабақ қызықлы хәм тәсирли болады. Нәтийжеде, оқыўшылар “Ўатан топырағы” поэмасына тереңнен түсинип, дәрәтпениң мазмуны хәм тәрбиялық әхмийети туўралы кең мағлыўмат береді. Оқыўшылар “Ўатан топырағы” поэмасы тийкарында “Ўатан топырағы” деген сөздиң қолланылыў өзгешеликлерин билип алады.

Буннан басқа Әжинияз шайырдың лирикасын оқытыў барысында ақылый хужим методын пайдаланыў қызықлы методикалық мәселелерден

есапланады. Ақылый хужим – бул класстағы хәрбир оқыўшыға қойған сораў хәм мәселе бойынша өз пикирин баян етиў имканиятын бериўи оқыў усылы. Шайырдың “Қыз Менеш пенен айтыс”, “Еллерим барды”, “Айрылса” қосықларына ақылый хужим методын пайдаланыўға болады. Методтың мақсети: «Бир қыйлы жақсы, жигирмалағаны оннан айрықша» принципі бойынша оқытыўшы тәрәпинен белгиленген мәселе яки сораў тийкарында пайда болатуғын хәмме пикирлерди бир жерге жыйнап хәм жәмлеп алады. Сораўларға берилген жуўаплар барлық оқыўшыда бирдей болмайды. «Ақылый хужим» методын талапларына муўапық сораўлардың жуўаплары дурыс болмай шығады. Бирақ есапқа алынады. Бул методта оқыўшылардың пикирлери тахтаға яки болмаса қағазға жазып берилиўи керек. Бул усул айтылған пикирлердиң кейинги таллаўда оқыўшыларға қойылған сораў ямаса мәселелени туўры түсиниўге имканият береді.

Әжинияз шайырдың лирикасын оқытыў барысында «Ақылый хужим»ди өткериў усуллары төмендегидей болады:

- Муғаллим Әжинияз шайырдың лирикасы бойынша оқыўшыларға сораў, тапсырма береді. Оқыўшыларға өз пикирлерин айтыў усыныс етиледі.

- Барлық пикирлер тахтаға жазып барылады.

- Барлық пикирлер жазып алынғаннан кейин муғаллим оқыўшылар менен бирге идеяларды жуўмақластырады, айтылған пикирлерге дүзетиў киргизиледи, соң темадан пайдаланыў мақсетинде олардан ең әхмийетлилерин ажыратып көрсетеди. Солай етип, оқыўшылардың дәрәтпениң мазмуны бойынша түсиниги артып барады.

Әжинияз шайырдың лирикасын оқытыў бойынша «ақылый хужим» методын өткериў қағыйдалары әдеўир қыйынға түспейди. Өйткени, оқыўшылар шығарманың мазмунын айтып береді. Образлар, тема, композиция, сюжет ҳаққында жақсы түсиниги болады. Соның ушын, «Ақылый хужим» методын өткериў ушын белгиленген ўақыт анық болыўы тийис.

Белгиленген ўақыт ишинде хәмме қатнасыўшыларға өз пикирин билдириў ушын имканиятлар бериў керек. Оқыўшылар тәрәпинен айтылған пикирлер баҳаланыўы шәрт. Зәрүр болып қалған жағдайда айтылған пикирге дүзетиўлер керек. Бул нәрсе идеяны яки пикирди анық хәм қысқаша түсиндириў имканиятын береді. Бундай усуллар оқыўшылардың шайырдың лирикасы бойынша қызықлы хәм мазмунлы пикирлер бериўге тийкар болады. Шайырдың лирикасын оқытыў барысы көбинесе жарысыўға бейим болып келеди. Жарысларда жақсы сөзлер еситсе, озып шыкса үлкен марапатқа берилип, тапсырмаларды және де жақсырақ оқыўға әдетленеди. Сонлықтан, «Ақылый хужим» методы усы тәрәпинен пайдалы.

Әжинияз шайырдың лирикасын «Дебатлар» методы менен ўйрениў жүдә пайдалы екенлиги методистлер тәрәпинен толық дәлилленди. Оның мақсети: оқыўшылардың пикирлеў қабилетин раўажландырыў, лирикалық қосықлар бойынша қызығып баянлап бериў имканияты болады. Бул усулдан пайдаланыў оқыўшылардың шайырдың лирикасы бойынша түсинигин раўажландырады. Олар шығармаларға сын пикирлер билдиреди.

Оқыўшылар қосықлардың мазмуны тийкарында өз көз қарасын, ұсынады хәм қарсыласларына қарсы пикир билдиреди. Пикирлесіў ҳақыйқатты жүзеге келтиреді. Оқытыўшы оқыўшыларды еки топарға бөлип жаңа теманың мазмунын хәм олардың пикирлерин раўажландырады. Шайырдың лирикасын жазба дебатлар менен үйрениў оқыўшыларда жазба билим көникпелериниң қәлиплесіўине үлкен тийкар болады. Жазба дебатты өткерместен алдын оқыўшылардың отыратуғын орынлары хәм столлары төмендеги формада қойып шығылады. 4 топар бир-бирине жақынласып, столлар қарама-қарсы қойылады.

Оқыўшыларға Әжинияз шайырдың лирикасын оқытыў барысында дебатты өткеріў усылы түсиндириледи. Дебатлар бул хәр еки тәреп ортасында жарыс. Бунда топар ағзалары жазба усылында пикир алысады. Нәтийжеде, шайырдың лирикасы оқытыў барысында талланады. Оның мазмуны жазылады. Пикирлесіў барысында оқыўшылар өзиниң тийкарғы дәлиллерин ұсынады. Булардан басқа лирикаға қатнаслы дәлиллер келтиреді хәм жуўап береді. Топар ағзалары шайыр лирикасының мазмуны бойынша пикирлерин тереңлестиреди. Пикирлеў уқыбын байытып барады. Оқытыўшы олардың пикирлерин хәм жуўапларын қадағалайды.

М.Дәрибаевтың «Ғәрип-ашық» драмасы оқыўшыларға «Мүйешлер» методы менен түсиндирилсе мақсетке муўапық болады. Бунда топар ағзаларының тема бойынша түсиниги жақсы болыўы керек. Сонда ғана оқыўшылар арасында қызықлы пикирлер хәм тартыслар келип шығады. Соның ушын дәслеп әдебиетші муғаллимнің өзи «Ғәрип-ашық» драмасының сюжетин оқыўшыларға анық хәм тәсирли етип түсиндирип береді. Бул драманың негизги сюжети халық дәстаны «Ғәрип-ашық» дәстаны тийкарында жазылған. Бирақ драматург дәстанның сюжетин қайта ислеп, оны сахналық дәретте халына алып келди. Солай етип, «Ғәрип-ашық» драмасы оқыўшыларға түсиндирилип болынғаннан кейин оларды бир неше топарларға бөлеміз. Олар тема бойынша өз пикирлерин избе-из билдирип барады. Оқыўшы теманың мазмунын өзлестиргенлиги ҳаққында түсинигин айтады.

Әдебиетлар

1. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. -М.: Педагогика, 1989. -С.188.
2. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процесс. -Москва: «Знания», 1989. -С.253.
3. Голиш Л.В. Технологии обучения на лекциях и семинарах /Учебное пособие//. Под общей редакцией академика С.С.Гулямова. - Т.: ТГЭУ, 2005.
4. Скалова Я. Методология и методы педагогического исследования. -М.: Педагогика, 1989. -С.224.
5. Скоткин М. Н. Методология и методика педагогических исследований. - М.: Педагогика, 1986. -С.150.
6. Богданова О.Ю., Леонова С.А., Чертова В.Ф. Методика преподавания литературы. -Москва: Педагогика, 2002. -С.162.
7. Юсупов К.А. Методика преподавания каракалпакской литературы. - Ташкент: «Сано-стандарт» 2018. -С. 48.
8. Методика преподавания каракалпакской литературы в академических лицеях. (монография). - Нукус: «Каракалпакстан», 2019. -С. 18

РЕЗЮМЕ

Мақолада 5-11-синфларнинг қорақалпоқ адабиёти дарсларида интерфаол методларни қўллаш усуллари кўриб чиқилган.

РЕЗЮМЕ

В статье описаны методы использования интерактивных технологий в преподавании каракалпакской литературы 5-11 классов.

SUMMARY

The article describes the methods of using interactive technologies in teaching Karakalpak literature and methodological issues of their teaching for classes 5-11.